

QADIMGI MESAPOTAMIYA XALQLARI

Abdivaitov Anvar

SHDPI 1- BOSQICH TALABASI

Otamurodov Doniyorbek

SHDPI 2- BOSQICH TALABASI

Annotatsiya: Mesopotamiya xalqlari o'zining diniy qarashlari, qadriyatlarini va ilmiy yutuqlari bilan insoniyat madaniyatiga katta hissa qo'shganlar. Ular astronomiya, matematika, adabiyot, san'at va arxitektura sohalarida rivojlangan. Mesopotamiya madaniyati, o'zining epik hikoyalari masalan, Gilgamish afsonasi va huquqiy tizimlari Xammurappi qonunlari bilan dunyo tarixida muhim o'rin tutadi.

Kalit so'zlar: Shumerliklar, Ossuriyaliklar, Babil madaniyati, tuzilishi, savdo yozuv, shahar, qonun.

Shumerlar Mesopotamiyaning eng qadimgi va muhim xalqlaridan biri bo'lib, ularning ijtimoiy va siyosiy tuzilmalari juda rivojlangan edi. Shumerlar dunyodagi birinchi yozuv tizimini yaratganlar va ularning yozma asarlari orqali tarixiy, diniy va ilmiy bilimlar bizga yetib kelgan. Akkadlar, Shumerlardan keyin, Mesopotamiya hududida hukmronlik qilgan xalqdir. Akkadlar o'zlarining davlat tuzilmalari va kengaytirilgan imperiyasi bilan tanilgan. Ularning eng mashhur hukmdori, Sargon Akkadiy, Mesopotamiyaning birinchi imperiyasini tashkil qilgan. Babilning eng mashhur hukmdori Xammurapi bo'lib, uning nomi Xammurapi qonunlari bilan bog'liq. Bu qonunlar ijtimoiy tartibni, huquqni va adolatni ta'minlash uchun qabul qilingan. Babil madaniyati, ayniqsa, arxitektura va ilm-fan sohasida yuqori darajaga yetgan. Ossuriyaliklar, o'zining kuchli harbiy tuzilmalari bilan mashhur bo'lib, ular Mesopotamiya hududidagi eng kuchli davlatlardan birini yaratganlar. Ossuriyaliklar shuningdek, ularning harbiy g'alabalari va san'ati bilan.¹

Mezolit davrining XI VIII ming yilliklarda Frot va Dajla daryolari vodiysining tog'larga

tutashgan yerlarida aholi termachilik va ovchilik bilangina shug'ullanib qolmay, yovvoyi o'simliklarni madaniylashtirish va yovvoyi hayvonlarni qo'lga o'rgatishga ham urinib ko'rgan. Ular qo'yni qo'lga o'rgatganlar. Ibtidoiy kishilar toshdan boshloqlarni o'radigano'roq va donni maydalaydigan qo'l tegirmonidan foydalanganlar. Mezolit davri kishilari qish mavsumida g'orlarda, yozda esa daryo sohillarida poya va qamishdan chaylalar qurib, istiqomat qilganlar. Ular keyinchalik paxsadan uylar qurishga kirishganlar. Mesopotamiyadagi Zevi-ChemiShanidar, Mlefaat va boshqa yodgorliklar ana shu davrga mansubdir. M.av. VII mingyilliklarda ilk neolit davrida Zagros tog'lari vodiylari, Mesopotamiya tekisligi chegaralarida Jarmo madaniyatiga mansub qishloqlar vujudga keladi. Bu madaniyatga mansub kishilar bug'doy va arpani madaniylashtirib, echki, cho'chqa va itlarni qo'lga o'rgatgan. Loyga qamish somonini qo'shib kulolchilik buyumlari yasaganlar. Mazkur yodgorlikdan metallardan yasalgan buyumlar ham topilgan. mil.avv. VIII—VII mingyilliklarda chorvador va ilk dehqon qabilalari tog'dan vodiya tushib, Tell-Sotto kabi o'troq qishloqlarni barpo qilganlar. Mil.avv. VI mingyillikning o'rtalari va ikkinchi yarmida Shimoliy Mesopotamiya neolit qabilalari tomonidan o'zlashtirilgan va bu joylarda Xassuna madaniyati nomi bilan mashhur bo'lgan madaniyat keng tarqalgan. Xassun qabilalari hozirgi Bag'dod chegarasigacha bo'lgan joylarga kelib o'rnatilgan. Bu davrda dehqonchorvachilik xo'jaligi shakllanib, ular yirik va

mayda shoxli ohorva boqqanlar, arpaning to'rt, bug'doyning uch navini, shimingdek, tut ekib parvarish qilganlar. Mil.avv. V-IV mingyilliklar orasida mesopotamiyaliklar yangi-yangi yerlarni o'zlashtirib, katta-kichik kanal, ariq va suv inshootlari qurganlar. Shuning natijasida dehqonchilik tobora rivojlanib, yerdan mo'l hosil ola boshlaganlar. Shu vaqtga kelib Mesopotamiyada Eredu, Ur, Uruk, Larsa, Lagash, Umma, Isin va Shuruppak kabi obod qishloqlar bunyod etilgan. ²Ularning atrofi esa ancha mustahkam mudofaa devorlari bilan o'rab olingan. Bu qishloqlarda va Mesopotamiyaning boshqa joylarida dehqonchilik bilan bir qatorda kulolchilik, asbobsozlik, to'qimachilik, Zargarlik duradgorlik, me'morchilik kabi kasb-korlar rivoj topa boshlagan. Ayni paytda voha yaylovlarida chorvachilik ham rivojlanib. Aholi uzun, jingalak junli qo'y-qo'zilar, qoramol va eshak boqqan. Bu davrda mesopotamiyaliklar ot bilan tanish emas edilar. Ilk Shumer shahar-davlatlari uncha katta bo'lmagan. Eng qadimgi shahar-davlatlar qatoriga Eredu, Sippar, Shuruppak va boshqalarni kiritish mumkin. Har bir shahar-davlat mustaqil bo'lib, ularning o'z podshosi bo'lgan. Shumerdagi shahar-davlatlar o'rtasidagi siyosiy hukmronlik qilish uchun ayovsiz janglar bo'lib turar edi. M.av. XXVIII-XXVII asrlarda Kish shahar-davlati kuchayadi. Dastlab Shumerda I Kish sulolasi podsholari hukmronlik qilishgan. Mil.avv. XXVII asr oxiridan boshlab Uruq shahar-davlatining qudrati oshgan. Gilgamish davrida Uruq kuchayib, Kish hukmronligidan ozod bo'lgan. Mil.avv. XXVII-XXVI asrlarda Gilgamish va uning avlodlari davrida Uruq kuchli qo'shin tuzilib, Lagash, Nippur kabi shaharlar Uruqqa itoat ettirilgan. ³

Shumerlar Mesopotamiyaning eng qadimgi madaniyati bo'lib, ularning tarixiy ahamiyati juda katta. Ular ilk yozuv tizimini yaratganlar va dunyoda birinchi shaharlarni qurishgan. Shumerlarning asosiy yutuqlaridan biri bu — gilgancha yozuv (kunniy yozuv) bo'lib, ular tomonidan yozilgan matnlar bugungi kunda qadimgi tarixni o'rganishda asosiy manba hisoblanadi. Shumerlar juda murakkab ijtimoiy tizimni rivojlantirishgan va ularning hayoti qishloq xo'jaligi, savdo va diniy amaliyotlarga asoslangan edi.

Akkadlar Shumerlarning vorislari bo'lib, ularning madaniyatini davom ettirishgan, lekin o'zlarining mustaqil davlatini tashkil qilganlar. Akkadlar o'zlarining harbiy muvaffaqiyatlari bilan tanilgan va o'zining eng mashhur hukmdori Sargon Akkadiy bo'lib, u Shumer va Akkadni birlashtirib, Mesopotamiyaning birinchi imperiyasini tashkil etgan. Akkadlar, shuningdek, o'z yozuvlarini yaratgan va boshqa xalqlar bilan savdo-sotiqni rivojlantirgan.

Bobil shahri Mesopotamiyaning yirik madaniy markazlaridan biri bo'lib, Bobil davlatining poytaxti bo'lgan. Bobil davlatining eng mashhur hukmdori Xammurabi bo'lib, u Hammurabi qonunlarini qabul qilgan. Bu qonunlar adolat, huquqiy tizim va ijtimoiy tartibni ta'minlashga qaratilgan bo'lib, ular qadimgi dunyoda yuksak huquqiy tizimning namunasi sifatida qadrlanadi. Ossuriyaliklar o'zining kuchli harbiy qudrati va kengaytirilgan imperiyasi bilan tanilgan. Ular katta geografik hududlarni zabt etgan va o'z madaniyatlarini keng tarqatishgan. Ossuriyaliklar o'zlarining jangovar madaniyatlari, arxitektura yutuqlari va san'ati bilan ajralib turadi. Mesopotamiya xalqlarining ijtimoiy tuzilishi, me'morchilik yutuqlari, diniy amaliyotlari, savdo va iqtisodiy tizimlari haqida ham ma'lumotlar keltirilgan. Bu xalqlarning yozuvi, astronomiya, matematika va san'ati ham o'ziga xos bo'lib, bu madaniyatlarning insoniyat tarixiga qo'shgan hissasi katta.

Ular o'zlarining ilk yozuv tizimini, ya'ni kunniy yozuvni ixtiro qilishgan. Bu yozuvning asosiy vositasi — gilni, turli shakllarda chizilgan ramzlar bilan yozilgan matnlar bo'lib, ular tarixiy, ijtimoiy, diniy va ilmiy ma'lumotlarni saqlashda ishlatilgan. Sumerlar shaharlarni qurib, eng qadimgi shahar madaniyatini rivojlantirganlar. Ular zikkuratlar kabi me'morchilik

yodgorliklarini yaratgan va diniy hayotning markazlari sifatida ibodatxonalar qurishgan. Kuchli harbiy tuzilmalari va mustahkam imperiyasi bilan tanilgan. Ular o'zlarining harbiy g'alabalari, hujumlari va zabt etgan hududlari bilan mashhur bo'lib, Assur shahri ularning markazi bo'lgan. Ossiriyaliklar san'ati va me'morchiligi ham juda yaxshi rivojlangan.⁴

Xulosa qilib aytamanki Mesopotamiya xalqlari nafaqat o'z vaqtida, balki keyingi sivilizatsiyalar uchun ham muhim madaniy meros qoldirishgan. Ularning yozuv tizimlari, me'morchilik yutuqlari, diniy va ijtimoiy tizimlari insoniyat tarixiga katta ta'sir ko'rsatgan va bugungi kunda ham ularning madaniyati o'rganilmoqda. Mesopotamiya xalqlarining yaratuvchanligi va ilg'or fikrlari, qadim zamonlardan beri dunyo tarixiga muhim ta'sir ko'rsatgan. Qadimgi Mesopotamiya xalqlari, ya'ni Shumerlar, Akkadlar, Bobilliklar va Ossiriyaliklar, insoniyat tarixida ulkan madaniy va ijtimoiy yutuqlarga erishgan. Ularning sivilizatsiyasi o'zining noyob tuzilishi, ijtimoiy tartibotlari, ilmiy kashfiyotlari, yozuv tizimlari va diniy e'tiqodlari bilan ajralib turadi.